

હિંદના દેશભક્ત દાદા.

કર્તા હરભોસ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

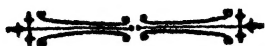
[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૩૬૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ હિંદના દેશ (૧૮૩૮) ૬૧૬

વિષય ૬-૪

હિંદના દાદા.

રચનાર—“હરમીસ.”

હારમસજી સોરાખજી મીસ્ત્રી,

“મિનોઇ મઝહ”—મધુરિકા—“કિયાની કિર્તન,”
“સગન સંગિત” “રેહબરે રોશની” “દાદરનુ’
દાસ્તાન,” “ભાવિક બકિત,” નસીબનો નાઝ
યાને તગદીરનો તલેસમ”ના કર્તા.

“ડાન” ફોટોગ્રાફીક સ્ટુડિયોના આર્ટિસ્ટ.

ગોવાલ્યા તલાવ, મુંબાઇ

ચોપડીના—તથા ગાયનોને ફોટોગ્રાફમાં લેવાના સર્વ હક
કર્તાને સ્વાધીન છે.

ગુજરાત વિદ્યાપાઠ સંસ્થા
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

આ પુસ્તક ધી જન્મશેદળ નશરવાનજી પીતીત પારસી આરફનેજ
કૅપટન પ્રિતીંગ વર્કસ, નંબર ૧૪૧, લાલબાગ, પરેલ,
મુંબઇમાં મીં મેહરજી બેહરામજી મીઠાઈવાલાએ
છાપ્યું છે, અને મીં હોરમસજી શોરાબજી
મીન્નીએ દીસોઝા બીલદીંગ, ગોવાહ્યા તલાવ,
મુંબઇ મધે પોતાને માટે પ્રગટ કીધું.

પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકના પ્રગટર્તા તરફથી ઓનરેબલ સર હીનશા એક્સલેન્સ વાચ્છાને વિનંતી કરવામાં આવેલી કે તેમણે તેમના નહાનકડા પુસ્તકને એક નહાનકડી પ્રસ્તાવના લખી આપવી. મરહુમ દાદાભાઈના મિત્ર તરીકે એ કામને માટે સર હીનશા ફરેક રીતે લાયક હતા, પરંતુ તેમણે એ કામ પોતાને માથે ન ઉપાડી લેતાં પ્રગટર્તાને એક ચીઠી આપી મારો હવાલો આપ્યો અને મને લલામણુ કરી કે મરહુમ પ્રત્યેના ભક્તિભાવને માન આપી મારે થોડા શબ્દો લખી આપવા. સર હીનશાની લલામણુ કબૂલ કરી તેમના વિચાર અને તેમના લખાણની જગા લેવા હીમત કરવી એ કેટલું “બેહુંદુ” કામ છે તે હું સમજું છું, પરંતુ સર હીનશાના હુકમ આમળ બીજે ઉપાય રહ્યો ન હોવાથી વાંચકને નીચલા બે શબ્દો વાંચતાં કંઈ પણ ખામી જણાય તો તેને માટે મને દોષ ન દેતાં વસ્તુસ્થિતિ ધ્યાનમાં રાખવી એવી વિનંતી છે.

ડોક્ટર દાદાભાઈની જીંદગીનો હું એક અહેવાલ આ સાથે કવિતા રૂપે આપવામાં આવ્યો છે. કવિતા જુની પારસી હબની છે. મરહુમ મનસુખ અને તેના સાથીઓ એવી જાતની કવિતા લખતા હતા, અને કવિતાનું મૂળ રૂપ ફારસી સાહિત્યના અમુક અંશ ઉપર ઘડાયેલું હોવાથી હિંદુઓને તે જાતું પસંદ આવતું નહિ હોય એમ બનવાલેગ છે, કારણ તેઓ તે ધાટીને ટવાયલા નથી. કાવ્યની હબ કેવી છે અને કેવી નહિ, અને એ કાવ્ય કાનને ગમે છે કે નહિ અથવા તો એ પ્રકારના કાવ્યના ખંધારણુ વગેરેની કસોટીમાંથી બરાબર ફતેહમંદ થઈ બહાર પડે છે કે નહિ એવી એવી કેવળ સાહિત્યનીજ બાબતો દૂર રાખી કાવ્યને કર્તા હું કહેવા માગે છે તેજ ચોધી કાદવાની ઇચ્છાથી એ

ઠાવ્ય વાંચવું એવી મારી જાણામણ છે. મેં માત્ર તેટલું જ કરવા-
માં આવે તો લેખકની મતલબ પાર પડી છે એમ વાંચકને
જણાશે, કારણ લેખકની મતલબ મરહુમની જીંદગીના મુખ્ય
મુખ્ય બનાવો જણાવી જઈ તેમના ગુણ ગાવાનો છે અને તે
ધણે દરજ્જે સફળ થઈ છે.

પૂજ્ય દાદાભાઈ માટે જેટલું લખીએ તેટલું થોડું. સમ-
જણા થયા પછી તેમની લાંબી જીંદગીનું એક પણ વર્ષ કાંઈ
પણ ઉપયોગી કાર્ય કર્યો વગર ગયું નથી; એવા ભાગ્યશાલી પુરુષ-
ની જીંદગીનું વૃત્તાન્ત ન પ્રસ્તાવનાના બે બોલમાં લખાય કે ન
એક દ્વંદ્વ ઠાવ્યની પાંચશે થા હજાર કડીમાં સમાવાય. હિંદુસ્તાન,
ચેટબ્રીટન, પૂર્વ અને દક્ષિણ આફ્રીકા, ચીન, જાપાન, જાવા,
મનીલા, ફ્રાન્સ કે કેનેડા જ્યાં જ્યાં હિંદુસ્તાનનો એક પણ
વતની (પછી તે હિંદુ, પારસી કે મુસલમાન, હો તોપણ શું
થયું) વસતો હશે તેને ભાગ્યેજ મરહુમના મોતના સમાચાર
સાંભળીને પોતાના નજીકના સગાના મોતના સમાચાર સાંભળીને
દુઃખ થાય તેટલું નહિ થયું હોય. નહાના બાળકથી માંડી ઉમરે
પહોંચેલા વૃદ્ધ સુધી હિંદનો ક્યો એવો વતની હશે કે જેણે
એ પવિત્ર પુરુષના આત્મભોગનો ઇતિહાસ નહિ સાંભળ્યો હોય?
હિંદુસ્તાનની ત્રણે મોટી કામ એમને પૂજતી હતી, એમના પર
જ્ઞાલ રાખતી હતી અને છેવટ છેવટ એમને ઇશ્વર હજી વધારે
લાંબું આયુષ્ય આપે અને સુખમાં એમના છેલ્લા દીવસ નિર્ગમન
કરાવે એવી દરરોજ પ્રાર્થના કરતી હતી.

મરહુમ આ પ્રમાણે દેવની પેઠે પૂજતા તેનું કારણ શું?
ખુદ હિંદુસ્તાનના વતની ઉપરાંત હિંદુસ્તાનના મ્હોટા મ્હોટા
હાકેમ, લોર્ડ હાઈકોર્ટ અને લોર્ડ વીલોંગટન જેવા પણ ખાસ
એમની મુલાકાત લઈ પોતાને કૃતકૃત્ય થએલા સમજતા તેનો
ખરેખરો અ શું? આ પ્રશ્નનો જવાબ એકજ છે, અને તે

એજ કે એમની અતિ સ્વદેશપ્રેમી, સ્વાર્થરહિત જાંઠગી, અને માત્ર એકજ નેમ નજર આગળ રાખી તે પ્રમાણે ચાલવાનો મહત્તમ ઠરાવઃ એ નેમ અથવા આદર્શ તે સ્વદેશહિત, હિંદુનું ભલું. એ હિત પ્રાપ્ત કરાવવાને એમને કેટલી કેટલી મુસીબતો વેઠવી પડેલી, કેટલી કેટલી મુસ્કેલીઓ અને આપત્તિઓમાંથી પસાર થવું પડેલું અને છેવટ તે સઘળાંનું કેવું શુભ પરિણામ આવેલું તેનો ચીતાર એમની જાંઠગીનું ગમે તેવું દ્વંડ્વ વૃત્તાન્ત હશે તો તેમાંથી પણ મળી આવશે. જે અંગ્રેજ પ્રજાનાં એક મ્હોટા પક્ષના નેતાએ એમને “કાળો માણસ” કહી તિરસ્કાર કરી એમની અવગણના કરેલી તેજ અંગ્રેજ પ્રજાના મહાન માણસો છેવટે એમના દષ્ટિબિંદુની સત્યતાને માન આપી એમને મળવા આવતાં શરમાયા નહિ. જે સરકાર આજથી ત્રીસ વરસ પર એમની હિંદુસ્તાનને કેટલીએક બાબતમાં સ્વરાજ્ય આપવા બદલની મધ્યમ માગણીઓનો અનાદર કરતી હતી તેજ સરકારના અમલદારો આજે તેમના શબ્દો સંભારે છે, અને લોર્ડ વીલીંગડન જેવા ભલા હાકેમો પ્રસિધ્ધ રીતે કહે છે કે હા. હાદાભાઈના શબ્દો સંભારો, અને તેમને પગલે ચાલો, તેમ કરશો તોજ તમારો ઉદ્ધાર થશે.

હા. હાદાભાઈએ જે જે કાર્ય કરવાનાં માથે લીધેલાં, જેને જેને હાથ લગાડેલો તે તે કાર્યનાં તેઓ એવાં જડાં મૂળ રાખી ગયા છે કે હજી સુધી તે કાર્યરૂપી વૃક્ષ પૂર જોરમાં જીવતું રહી પોતાનાં મીઠાં ફળ સૌને અખાડતું રહ્યું છે. ધી રુદુડંઠસ સાયંટીફિક એન્ડ લીટરરી સોસાયટીની કન્યાશાળા, કે જ્ઞાન પ્રસારક મંડલી, કે રાસ્ત ગોફતાર ન્યુસપેપર, કે ધી ઇડીઅન નેશનલ કોંગ્રેસ, કે લંડનની કોંગ્રેસની કમીટી, એવી એવી ઘણી સંસ્થાઓ એમના વડેજ હસ્તીમાં આવી હજી ઉપયોગી કામ કરી જાય છે, અને એમની દૂરદર્શિતાનો જીવંતો જાગતો પ્રસારો એ ખાલાંઓ પૂરો પાડે છે.

મરહુમની જીંદગીની સરળતા, સ્વભાવની નિર્દોષતા, વર્તણૂકની સાદાઈ, અભિમાન અથવા તો હુંપદની બિલકુલ ગેરહાજરી, જાહેર જીંદગીમાં નિષ્કપટ, વગેરે કેટલાક પ્રચંડ સદગુણો વડે હિંદુઓના મનથી તો એઓ દેવની પદવિએ પહોંચ્યા હતા. એમના ગુજરવા બાદ દુનીઆના તેમજ હિંદુસ્તાનના ધણા ભાગમાં તથા ન્હાનાં મ્હોટાં શહેર અને ગામડામાં એમની યાદમાં અસંખ્ય સભાઓ ભરવામાં આવેલી; પરંતુ તે સઘળી સભાઓમાં મદરાસની સભા જેમાં ત્યાંના વયોવૃદ્ધ ઉચ્ચ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતીના નેતા, ત્યાંની હાઈ કોર્ટના માજી જડજ સર સુબ્રાહ્મણ્ય આયરે પ્રમુખપદેથી જે ભાષણ આપેલું તે ભાષણની બરોબરી કોઈ પણ સભામાં થઈ શકી નથી. સર સુબ્રાહ્મણ્યનું કહેવું છે કે મરહુમને The Grand Old Man of India કહેવા ન જોઈએ, કારણ તેમ કરવામાં આપણે વિલાયતના એક મ્હાન રાજદ્વારી નરને એ શબ્દો લાગુ પાડવામાં આવતા હતા તેનું અનુકરણ કરતા કહેવાઈએ. તે નરના કરતાં પણ મરહુમના ગુણો વધારે ઉચ્ચ અને વધારે દૈવી હતા. આપણે હિંદુઓએ તો તેમને મહર્ષિ અથવા તો સંત કહેવા જોઈએ. મરહુમને ઘોડે સોદસ બરીએ “કાળા માણસ” કહેલા તે તદ્દન તેમની આંખના દોષને લીધે હોતું જોઈએ એવું સર સુબ્રાહ્મણ્યનું માનવું છે. કારણ અસલી આર્ય જાતીમાંથી ઉતરી આવેલા શુદ્ધ કાશ્મીરી પંડીતોની ચામડીના ચકચકતા રંગ જેવો (શ્વેત અને પીત મિશ્રિત) ઘોળાશ અને પીળાશની ભમક મારતો તેમનો ચહેરો પુરાતન આર્ય વીરોની યાદદાસ્ત કરાવતો હતો. વેસાવે વાનપ્રસ્થ થઈ રહેલા એ મ્હાન રાજદ્વારી યોદ્ધાનો જે કોઈપણ યોદ્ધા જોડે મુઠાબલો થઈ શકે તો સર સુબ્રાહ્મણ્યનું કહેવું એવું છે કે તે મહાભારતના પૂજ્ય, જેને દોસ્ત અને દુશ્મન, મિત્ર અને શત્રુ, બંને પૂજતા હતા એવા પરમ પૂજ્ય, પરમ પવિત્ર, પિતામહ બીજમ જોડેજ કરી શકાય.

એક ગુજરાતી કવિ (જીએ બુદ્ધિ પ્રકાશ, જુલાઈ ૧૯૧૭ પૃષ્ઠ
ખીજી કંશવ હ. શેઠની “દાદાનો દેહોત્સર્ગ” એ નામની કવિતા)
પણ એમજ કહે છે.

“ભારત વર્ષે જીંમ ન છાજ્યો ! પાર્વદ થાલ્યા ન થોડું !

ખોટ ખમી શક્યા છું ન દેવો ! અમુલ્ય “ફળ” અમ તોડ્યું !

ખોજ્યું દુરલભ મળવું યાંહી !

મહર્ષિ એકજ દાદાભાઈ ! તપોબળી એકજ—”

જીંમ પિતામહનું ચરિત્ર દુનીઆની મહાન વ્યક્તિઓ
કાર્ણટ, જરથુશ્ત, જેવાઓના ચરિત્ર જેવું ઉચ્ચ, અને પવિત્ર છે;
રણમાં પડ્યા પડ્યા પણ પોતાનો દેવાંશ તેઓ જાળવી શક્યા
હતા; એવા મહાન નરના આત્માને જે શાંતિ મળી તેવીજ શાંતિ
ધર્મ્ય મરહુમ દાદાભાઈના આત્માને આપો એવી પ્રાર્થના હિંદુસ્તા-
નના દરેક રેહવાસીના હૃદયમાંથી નીકળતી રહી છે અને રહેશે.
મરહુમ દાદાભાઈ ગયા પરંતુ તેમનો અમર આત્મા તો આપણને
અદ્રશ્ય રહીને પણ સન્માર્ગે દોરવશેજ, એમની જીંદગીના અમૂલ્ય
ખનાનો આપણી સામે દાખલા રૂપે ઉભા રહી સદાએ આપણને
દેશ સેવાને રસ્તે ચઢાવશેજ એ વાત નિઃસંદેહ છે, અને એવી
દ્રઢ શ્રદ્ધાથી એવા માતબર ચક્રીનથી, આશા છે કે, દરેક વાંચક
આ પુસ્તક માંહેનો મજકૂર વાંચશે.

મુંબઈ

તા. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૭ } કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરી.

બે બાલ.

પ્રિય વાંચક, ત્હારી સનમુખ આ પુસ્તક ધરતાં, એક મ્હાન નર, કે જે કુલ જગતના વિશાળ ભાગોમાં, માન અને પાન, પ્રેમ અને પ્રીત, ચાહ અને વિશ્વાસ મેળવી ગયો છે, તે માટે વિચાર થાય છે કે “શું ખરેખર, તે આ જગમાથી ચાલી ગયો છે” ? હા ! તે નર, (નવસારીમાં જનમ પામેલો) “હાંદી હીરો કહો, કે હાંદનો હીરો કહો, હાંદનો દાદો કહો, કે વિશ્વનો વીર કહો,” તે ચાલી ગયો છે, પણ પોતાની લાંબી ઝલકતી કારખીઈની હારમાળા પોતાની પાછળ, ધર્મમાં, ન્યાયમાં, ઉચ રાજ્ય, અને ખાનગી સ્થાનમાં, કોલેજમાં, શાળામાં, બાગ બગીચામાં, લાયબ્રેરી અને મ્યુઝયમમાં, રાજ્યો અને મહાન નરોને ત્યાં, હાકેમો અને ઉમરાવોને ત્યાં, અદના અને આલાને માટે, બાળક અને બાળાઓને માટે, રાજદ્વારી અને સત્તાધિકારીઓ માટે મેલી ગયો છે. હાંદ અને લાંડનમાં એવું એકપણ સ્થાન નથી, એવું મંડળ નથી, એવી કલબ નથી, એવી ઍરોશીએશન નથી, જ્યાં, તે હાંદી દાદાનું ‘પ્યાર’ નામ પહોંચ્યું ન હોય. એક ઘસઘસાટ કરતા શિક્ષકથી વધી, જીંદગીના તમકકે, તબકકે, “નેકવિચાર, નેકજબાન નેક કામ” કરતો, મ્યુનીસીપાલ, ધારાસભા, રાજ્યના વજીરપદથી, છેક બ્રીટીશ અયલ ન્યાય ધરાવતી મ્હાન પારલામેન્ટમાં બીરાજી ગયો છે, એટલુંજ નહિ પણ સઘળો માન, ચાહ, પ્યાર, અને ચેતબાર મેળવી આ જહાનથી ગયો છે.

ચોગીઓ, મહંતો, સંતો, મુનીઓ, પેયગમબરો થયા છે, એક નહિ પણ અનેક ! થયા છે, અને ગયા છે, જેઓ પોતાની રોશનીનાં બળથી જે ભાગમાં પેદા પડ્યા હતા, ત્યાંથી ભક્તિભાવ મેળવી ગયા છે જ્યારે તેઓનાં બળવંત (Aura) યાને ખુરેહના ઝલકાતથી તેઓના શાર્ગંદો આજે પ્રકાશે છે. તેવા એક સર્વોત્તમ શાર્ગંદ તે આ નર, આ હાંદી હીરો, આ પ્યારો “દાદી,” યાને “હાંદના માનવંત

હાહા,” જાતને પરજાતને, દેશને પરદેશને, રૈયતના વડીલોને, રાજ્યના આલા સુકાનીઓને, દેશી રાજ્ય પતિઓને, તેમજ ખુદ અંગ્રેજ શહેનશાહતના આલા હમરાઓ, વજીરોને, ઇમાનની જ્ઞાનની, આળા કુશળતાની, રાજ્યદુવારી કુનેહની નિશાણુ આપી, ચાહ સાથે પમરી ગયો છે, હઝારો વર્ષોની હારમાળા જોશું, તોયે કદાપીજ એવાં નર જેવી કારકીદી વાંચીશું.

હા, હવે તે નર તો નજરથી ગયો છે, પણ પોતાની પાછળ અણુદીક સાંકળ મેળી ગયો છે, અણુદીક ગુણુ શિખવી ગયો છે તે દુકમાં જણાવવા રજા ચાહું તો એજ કે “ખ્રીટનના સ્વામ્યા ન્યાય પર અખંડ ઇતખાર રાખો.”

“સાલસખરી જેવા લોડના, ચામડીની સુંગના અનાદરમાં, ખ્રીટનના ખરા જલકતા હીરાઓ પ્રકાશી નિકળ્યા, એટલુંજ નહિં, ગોયા હીંદના હીરાને જેવા ઉધમાંથી ખીદાર થયા હોય, તેમજ આ મહાન નરના બાબમાં બન્યું. પણ તેવા લોડના ટીકાથી જરાખી ડગમગી ન જતાં, પોતાના પાક પેદા કરનાર ઉપર રાખેલા વિશ્વાસ જેટલોજ તે વીરે, ધીર સાથ, ખ્રીટનના બહાદુર, સ્વામ્યા, ન્યાયી અધીકારીઓ ઉપર એટલુંજ નહિં, પણ ખ્રીટનના રાજપતિ ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો, અને ધીરતા ભોગવતાં ગુણુ સાંચ, પોતાની પાક જહેમતની પ્રભુતા મેળવી, પોતાના પેદા કરનારની આગળ જવા અગાઉ, પાક કીર્તી મેળવી ગયો.

પોતાની જે “હદ” હતી, તે ન ઓળંગતા, સદા સંપ સાથે ગમે એવા આયકા શીરપર લીધા, પણ બા હીમ્મતથી, પોતાના જ્ઞાની દુશ્મનોની (જે એમના કોઈ હોય તો) કિમ્મત કરતો આગળ વધ્યો. સરકારને પોતાની “માતા” ગણી, હંમેશ લાડ સાથ તે આગળ વધ્યો. માતાના કદાપી થયજ્ઞા ક્રોધને, બાળક સમ પટાવી લઈ, ચાહ મેળવ્યો, તેજ માતા (સરકારે) એ બહાં સીર ઉપર શી નવાજેશ કરવાની બાકી રાખી છે ?

સરકાર આપણી માતા છે, તે માતા ને ક્રોધ કરતી હશે, તોએ પણ આપણા સારાંજ કીજે. આપણને કડકું દેતી હશે, તેપણ આપણા ભલાં કીજે, અને સદાકાળ યાદ રાખવું, કે તેજ તેજ “માતા (સરકાર) આપણી અભિલાષા,” વખત આવવે પુરી પાડશે, પાડશેજ !

માતા બુદ્ધ કરે નહિં, એ વાત માતા પોતેજ કબુલ રાખશે નહિં. છતાં, તેજ માતા વખત આવવે, પોતાના બાળકોને કદી વીસરશે ? ના, કદી નહિં. ન્યારે તે મહાન નર પોતાની તીવ્ર ચક્ષુથી જોઈ વળે, કે “માતા તેજ આપણું કમ્મની દાતા” ત્યારે તેજ અને તેવીજ રીતે આ નાનડી કલમ જોતાં શીખી છે, અને પોતાના વડીલ, અને સરકાર માટે ભિત્તરના ઉડાનથી, ધણુંજ હંચું માન ધરાવતી રહી છે, અને રહેશે !

ઉતાવળની આવેશમાં આપણે ‘હદ,’ બહુજ નજદીક જોતા હોય, તેમ હીસે છે, તે “હદ” મેળવવા કાંઈ ધણુંજ સહેલું લાગે છે, પણ જગતમાં પેદા થતા બધાજ સંત નથી, તેમ, જે “હદ” એકાદે જોઈ, તે સર્વે માટે, તેજ અને એખડી તેજ ‘હદ’ ખરી નથી.

ધર્મે કહે છે કે માતા, તેજ આપણા પ્રભુ પિતાની પ્રતિમા છે તો, પ્રભુ પિતાની પ્રતિમા, તે પણ આપણો રાન્યપતિ, અને તેની સેવા કરવી, તેની ઉપર પાક મને જોઈ, એ પિતાને મળવા યા મેળવવા જવા આગમનનું અગત્યનું પ્રથમ પગડીયું છે, જે સઘળું આ ભલો “હીંદી હીરો, હીંદનો દાદો” જાણતો હતો-માનતો હતો, તે પ્રમાણે વર્તતો હતો.

અગર તે ભલા “હીંદના દાદો” પાછળ, સદાનો કીર્તીનો સ્થંભ, શાંતપણે સાચવવાને “ધીરતા” હોય, તો તે માટેનો સઘળો જુરસો, અંગ્રેજી રાન્યની કીર્તી અમ્મર રહે, તેની સહાયતા કરવામાં વાપડવો. તેના ઉપર આવી પડેલા હાલેસાંચોને ધીરજની નજરે જોઈ, મદદ કરી, તેના બિકટ માં ને આસાન કરવા, સર્વ કામના “વીરો” એકઠા થશે, જેથી આ ગુરૂર પામેલા મહાન નરનો, હાલ

પરલોકમાં વસેલો રૂઢ, ખુશ થઈ પોતાની કીર્તીનો મરણ પછીનો
પણ પાથો, સલામત, રચાયલો ખ્યાલી, તે મિનોઈ જહાને પણ
આનંદ રહેશે.

“રાનાડે,” જેવા બહા અને ગુણી, “તેલંગ” જેવા
આગ્રહી અને મલતાવડા, “બદુદીન” જેવા ન્યાયને શોભા-
વનાર, તેમજ રાજ્યદારી નર, “ગોખલે ધી ગુડ” તેમજ સર
ફીરોજશા મહેતા જેવા સિંહરાજ સર દાવર જેવા ધાર્મિક
અને માર્મિક લાગણીવાલા આ હોંદના દાદાના પુત્રો મિસાલ, પિતાને
પાછળ મેલી ગુજર પામ્યા છે, ત્યારે તો ઘણું જ અવસ્યતું છે કે
બીજા પુત્રોએ, એ પિતાના મરણ પછી એક વડીલ પુત્રપદ મેળવી,
આ હોંદની કીર્તિને ઝલકતું જેમ દેશ ભક્તિની સામ્યી સેવા
દેવા, બહાર પડી સરકાર માતાના કામને યશજશ દેવા, જેથી
તે સવળા મરહુમોની કીર્તિનો સ્થંભ ઝલકતો કરવા, સાથે તૈયાર
થશે અને ગુજર પામેલા આવા મહાન નરોના કામને આગળ
વધેલું જોશે.

સેવક આ નાનકડી કલમનો અદના કર્તા, નાનકડા પુણ્યતકની
પ્રયાસ, સાથ ચાહે છે કે તે “મરહુમથી મિનોઇના મિયો
વરતા રહે કે, બહા ક્રીટીશ ધણ આપણી બહાલી હોંદ
જુમી ઉપર યશ અને જશથી ઝલકતી રહે !”

એવા એક પ્રતાપી બહા પાઠ નરની જીંદગીનો ટુંક એહવાલ
પદમા રચી, આ નાનકડી કલમ, એક નાની યાદી “હોંદનો હીરો”
જલવવા ચાહે છે. દરેકને, દેશભક્તની જીંદગીની વિગત મેળવવી
મુશ્કેલ છે, ત્યારે આ ટુંક સિંગાર, ટુંકમાં પતાવી લેવા ઉમેદ
થઈ, કે સહેલ અને સર્વને, યાદી જલવવા બની શકે.

(આ કવિતા રૂપ, હોંદી દાદાની જીંદગીનો સાર પ્રીય
“જામે”ના સત્તારો માહેથી ટાક્યો છે કે જે મી. પેમાસ્તરની નાદર
કલમથી, મરહુમ માટે અપાયો છે.)

આ મુજ તરફનું નવમું પુસ્તક છે, અને તે અગાઉના
મહારા પુણ્યતકોને, બહા વાંચકોએ જેમ ટૂંકો આપ્યો છે, તેમ
આપી આભારી કરશે.

કલ્પ જગત પર સંપ અને સલાહ રહે !

તામેદાર “હરમીસ.”

હીંદના દાદા

યાને

૩૦ દાદાભાઈ-નવરોજી-એલ. એલ. ડી.

“દાદીના બાળપણના સિંગાર”

તાબેદારી, સચ્ચાઈ, ખંત, પ્રમાણીકપણું,
ઉમંગ.

બાળક વયથીજ “કોમળ કળી”
ખીલી અતી રીત રાખી ભલી.
ખંત અને ધીરે ધૈર્યું રે મન
“કસની કસોટી”માં કર્યું રે તન
“સત્ય”ને સાથેજ રાખી હૃદય
તેથીજ જન્મી ટાળી અભય
“ધર્મ અને પ્રેમ” રગમાં ભરી
“પ્રભુના આશયની આશા” ધરી
સમાવ્યા હઝારો ગુણીના સખક
ધૃત માન, પ્રીતીના જળવ્યા હક
“પ્રકાશ,” મનમાં અહન લીધો જુરર
રાખ્યો ન તેને મદ ને ગુરર
આભલાયા રાખી કે સેવક બને
પોતાથી ખીજને કીમતી ગણે
“જ્ઞાન સાથ ધર્મે” સાચવ્યો પાસ
ખુશીજ દેવા તે ફર્યો ચોપાસ

“દાદીના જીવાનીના સિંગાર”

જ્ઞાન પ્રકાશ, સામાન્ય સુધારા, ધર્મ-
રાસ્તી, અને પ્રેમ.

પુખ્ત મન કરી સાથ ધૈર્યું રે તન
ગયો તે બલાં કાજ વતને વતન

થાક અને રંજનો ગમ ન હતો
 તેમાંજ મૌજ લઈ હર્ષીત થતો.
 કદી ન કોઈ પર તે લાવ્યો રે શક
 ન્યાયેજ દીઠો રે “હુકનો રે હુક”
 પ્રથમ રચાવ્યા “જ્ઞાન કુંડ” વાહ
 બાળાને શિક્ષણે દેવા જગા
 ઉગાડ્યાં સપુતો માટે રે “દાર”
 આજ દેશ ભકતો શીદા વારવાર
 ગુરુનો તે શિષ્ય, થયો મન દષ
 બિકટ સ્થાને બેઠો તે ભણવાને જઈ
 માન્યો મનાવ્યો “શ્રિદત્ત ન્યાયે સત”
 તેમાંજ તેમાંજ માન્યું રે પત
 વિશ્વાસ ને આસ ત્યાં પર ધરી
 “શ્રિદત્ત સમ્યાઈની” કિમ્મત કરી
 સોપ્યું તે કાળ પ્રીત તો અખંડ
 માળે તે પ્રીતે “એશીઆ રે ખંડ”

“દાદીના ભર વય સિંગાર”

યકીન, હિમ્મત, હિંદને સામ્યી મદદ.

બોલ્યો રે હર વાતે સતના હરક
 પ્રીતી ધરી તેને રાજ્ય તરફ
 દેખાંડી ટાંક્યો કે શ્રિદત્ત ન્યાય
 હરદમ સત્યની સેવાજ ગાય
 આખ્યા રે બોધો કે “સેવા કરો !”
 અખંડ પ્રીતીને “રાજ્યે ધરો !”
 ને આપો તે “રાજ્ય પિતાને માન”
 તેથીજ કળશે ખરો અરમાન
 સાચો સલાહકાર સંપ સુખનો
 કાપ્યો જગે જગ કંપ દુખનો
 સમ્યાઈ માટેજ કીધી મદાર
 જીવાની સત જોમે કીધી પસાર

શીખવી ગયો છે તે એવારે બોધ
ચાલો, તો વહેશેજ સુખનાજ ધોધ
દાદાએ દહેસ્તનાં ભાંજ્યાંરે ભાગ
જેમાં સપુત માટે કીધા રે લાગ

“દાદીના વૃદ્ધ વય સિંઝાર”

આશ્વ, આશા, ભરસો, બોધ, વિવેક, ટક

અને આરામ.

જેશો રે શાળાએ દાદીનો હાથ
વળી પાઠશાળામાં એનો સંગાત
કીધા એક અનેકોને સતથીજ મ્હાત
સ્થાપી અનેક સ્થાનો નેક ભાત ભાત
અદાલત, ને રાજ્યમાં તેની લગામ
હીંદ કાજ લડ્યો ભલો નેક નામ
મંડળે કર્યા અજબ રૂપ ટેક
શિખવ્યો સધળેજ સિધ્ધો વિવેક
પમરતા રહ્યા છે સ્થાનો હઝાર
“કીર્તીના મોજાઓ” કર્યા છે પાર
ગુણને ગુંદાવી ગુવાન વયમાં
બુધ્ધાપો લાવ્યો “રાશત જયમાં”
પિતાશ્રી થયો તે હીંદ ભકતને
ડાહ્યો ને સ્થાનો તે સુવખ્તને
ટાંકી રે નેમો હીંદ પુત્રો કાજ
કે હીંદનીજ ટકશે રે તેઓથી લાજ
દેખાડ્યો “બ્રિટિશનો સાચોજ સાજ”
દેશ સુખ શાંતિનો ત્યાં છે ધલાજ
સપુતો હતા કેઇ એકને હઝાર
ગાશે રે કીર્તી હર વારવાર
ને “રહ” તે જેહાન આજ શાદમાન છે
રાજપર જો પ્રજાનો જયપે ધમાન છે

હતા જે સપુતો તે પહેલાં ગયા
હજી પણ ઘણાકેરે પાછળ રહ્યા
ગયા, તેમા પ્યારા હતા નામ વાહ
આજે તો મેળવી છે સ્વર્ગે જગા
“શનાડ ને તેલંગ”ના મોહક ચિતાર
પાછળ શોભાવે છે ન્યાયનાંજ દાર
“જાખલે વી ગુડ” અને નેક “ખદરૂદીન”
આજે તેઓ વિન મન રહે છે ખીન્ન
“દાવર” ને “તેલંગ” જેવા મહાન નર
પિતા પગળે ચાલીને કીધી કદર
વનરાજ જેવો ગરજતો જે પુત
“ફીરોજશાહનો” છે આજ ખરેખર રે ખુટ
ધરી નેક ચિત્તે એક “રોશન બતી”
“હીંદના સપુતોની બદલે ગતી”

“દાદીના મરણ સિંગાર”

હીંદ અને ધ્રિનના, દેશ અને પરદેશના આશિષ.

“શાન્તિ અને સ્વર્ગ”

સાંધ્યું છે હીંદ માટે એવું રે રૂપ
છાંયો છે શિતળ, નથી કાંઈ ધ્રુપ
ઉઠો રે સપુતો, પિતાશ્રીને કાજ
ધરો રે ઉમંગે પિતાનાજ કાજ
બલા, તે પિતાના સપુતો અનેક
સાચવો, શિખવ્યો પિતાએ જે ટેક
ચાલો ને દાદાના નેક પગળે
લ્યો યાદી દાદાની તમ સધળે
ને મળો ધ્રિનની ઉડાવી ધજા
દીપાવો ખુશાલીએ હીંદી પ્રજા
ધસો ને દીપાવો, જે “રોશન મસાલ”
દાદાએ સલગાવી રાખી જે લાલ

તે રોશન મસાલે ભરી છે મલાલ
 તેમા ભરી કીર્તી “હીંદની હુલાલ”
 જન્મયું આ બાળક જેમ નિર્દોષ છોડ
 રાખ્યો મરણ ટક નિર્દોષ તોડ
 નેમો જે જીંદગીની છાતી હતી.
 કે ફેરવવી હીંદની મતિની ગતિ.
 તે ફેરવીને મેળવ્યું મનનુંજ મુખ
 હીંદના ભલામાંજ તેની રે ભુખ
 આજે, તે નજરે નહી આવતો
 બન્યો છે પ્રભુને મન ભાવતો.
 પ્રભુએ નાખીથી તે પર ફેરજ
 પાલીને સાચવ્યું માન રજ રજ
 વલટરે નાખ્યું છે ભારી કરજ
 જેમાં સમાવી છે હીંદની ગરજ
 ને પાળો સપુતો, તે નેક નેમને
 યશ જશ દેવો ખરે તેમને !
 ચાહવો કે “મિનોઈનું ભોગવે મુખ” !
 અનંત સમ જીવે તે પ્રભુનુંજ મુખ

જનમ મરણની
નોંધ.

લખું ડુંક ત્વારિખ તે વીરની
 ગાવું હું તારીફ તે સીરની
 જનમ નામ તેનું “દાદી” કહ્યું
 “આબાદી” મેળા ને આજે ગયું
 ઓગણીસે સત્તરની ત્રીસમી તે જીન
 હીંદે અનુભવ્યો કાળ રે જખુન !
 મહા દેહ દસમો-ને દેપદીન દીવસ
 દાદી અપો થાય-લઈ યશ જશ
 બારસોને છેચાસી સાલ યજ્ઞદર્જદ
 આરામ પામ્યો આ નેક મર્દ.

અધારશો ને પચીસ સુ સાલમાં
 સપટેમખરની ચોઠીના સુ કાળમાં
 જનમ જે થયો તે દિવસ તો “રવિ”
 મરી તે ગયો, થઈ કવિનો કવિ
 વડવાઓ મોખેદ, ભગર પંથના
 કામો જે કર્યા, ખરા સંતના
 ઉમ્મર વય ચારે પિતા સીર ગયો
 માતાની ખરદાસે “દાદો” રહ્યો
 “દાદીનો તે હાંદ દાદો” થયો
 હાંદ દેશ છોડી સદાનો ગયો
 માતાની મહેનતે “નાવર” થયો
 યકીન ઇમાને “દાવર” રહ્યો
 પ્રથમ મુળમાંતો “મા” નોજ હાથ
 જાંદગીએ વિંટીને, દીધો રે ગાંઠ
 “માતાની માયા” માં દીધુ રે માન
 પામી ગયો, તે “જગત સનમાન !”
 માતા સુમાર્ગ શિખરી ગઈ
 પુતની ગતિ, શોભવંતી થઈ
 કેળવણીએ પુર્ય ખર તન મન
 આલમા માટેર-તે એલશીન્સટન
 દીધી જગત કાજ જાંદગી તમામ
 અમ્મર થયું “હાંદ દાદો” નું નામ.
 રોકી લીધું ત્યાં ખરં ચિત્ત મન
 સદા જ્ઞાન આશે કરી ગણગણ
 ગણીત સાથ જ્ઞાને પ્રભુતા ભરી
 “સરસવત દેવીને” હેડે ધરી
 (સર) અર્સકીન પેરીએ દીઠો આ છોડ
 બેરીસટર કરવાને કાઢીરે તૌર
 બલા તે ગુણી નરે કાઢ્યોરે લાગ
 કબુલ્યો ખરચવાને અરધો રે ભાગ

વેલાયત જઈ, ત્યાં આ પુત ભણે
વાંધો લીધો ત્યાં ખરે સૌ જણે
કારણ એ પારસીઓ વટલી ગયા
સૌ કે પરીણામે નાખુશ રહ્યા
પડી વાત બાળુ રે આ કામની
શિક્ષકની પદવી મળી નામની !

સદુડન્ટસ લીટરરી
અને સાયન્ટીફીક
સોસાયટી.

આગળ તે વધ્યો આ મંડળીની માહે
“ દાદી ” વધી ઉપ પ્રમુખ થાયે
એટલું કરી તે ન બેસી રહ્યો
શાળાઓ તે ત્રણ સ્થાપી રહ્યો
હતી એક એવી જે બાળા ને કાજ
ત્યાંથી રહ્યો બાળા બુદ્ધિને સાજ
બાપણો કર્યા અતિ જોરદાર
જેમાં હતા બહુ ગુણીલા વિચાર
રદુડન્ટસ સોસાયટીની સેવા કરી
માનવંત મેમબરની ઉપમાં ધરી
જ્ઞાન પ્રસારકના માસિક માહે
“ દાદી ” ની બેહદ સેવાઓ જાય
અનેક સુ પ્રસંગે, અનેક રંગ સાથ
રાખ્યો “ દાદી ” એ સુ જ્ઞાને હાથ
એવી લડતોમાં જીત્યો રે ચાહ !
મદદનીસ પ્રોફેસરની પામી જગા
પાખ્યો આ મંડળે એવી તો હદ
મેળવી લીધી ત્યાં જ્ઞાની સનદ
સંતોષ અને ચાહ મેળવ્યો ખાસ
ચાખ્યો વડીલથી ખરો વિશ્વાસ
ઝળકટી જેહમત ઝળકાડું નુર
માતાના બોધોએ દીધું આ સુર
શિક્ષક બની તે ગુરૂ બી થયો
“ દાદી ” દરેક દવારે ટોચે ગયો

બોર્ડ ઓફ
એડ્યુકેશન.

રાહાનુભાય માજીદીયસ્તની સભા
સ્થાપવા દીધાં બગવંતા ખભાં
હતી નેમ તેની રીવાજો ધડે
નખેજી રીવાજો એ “ દાદી ” લડે

પારશી મુશલમીન
હુલડ.

ફ. કા. ધન્સટીટયુટને સ્થાપી લેવા
“ દાદા ” એ લીધી હરોલે જગા.
પછી જે મુસલમીનસે હુલડ થયું
દાદાની ઝહેમતે ખીલકુલ ગયું
લીધા રે સખત અને રાસ્ત ધલાજ
ગરીબોને ટાળી દીધી દીલ દાઝ
હાકેમની પાસે ગયું અર્જ પત્ર
તરતના ઉપાયે ટળી ખટપટ

“રાસ્ત પત્ર”
સ્થાપ્યું.

સર થઈ પછી તો જુદી કારકીદી
દીડી “ રાસ્ત પત્ર ” ઓગણીસમી સદી
સુકાન “ રાસ્ત ” નું દાદીએ તો લીધું
માજ સાથ હોંશે ગાજતું કીધું
દરેક કામ સાથ હામ કિમ્મત ધરી
પોતાના તન મનને કિમ્મત ભરી
હતુ કો ન કામ, જ્યાં દાદી ન હોય
“ દાદી ” ચીના કામ કિમ્મત ખોય
વેપાર કરવાને લંડન ગયો

વેપારો કામમાં
સામેલગીરો

કામાની કુંપનીના જોડયો થયો
વળાવ્યો રે સાએ માન પાન દઈ
ઝળકટી સ્વારી તો લંડને ગઈ
વેપાર સાથ પામ્યો તે શિક્ષકનુ પદ
કોલેજ મેળવ્યો, પ્રોફેસરનો હક
લંડન પાઠશાળાએ દીધી રે વાલ !
ગુજરાતી ભાષા શિખવવા જગા !
હીંદના અમલે થયો ફેરફાર
રાણીજીને હાથ ગયો કારભાર

હીંદી અમલમાં
ફેરફાર થયો

આથી હરખ સાથ ભયો ઉમંગ
 “દાદી” એ હીંદે ઉડાવ્યો રે રંગ
 ખુશાલીયે કાઢ્યો નવો તાર જોર
 વીકટોરીયા ગારડન્સ માટે રે શોહોર
 તે યાદીને કાયમ રાખવાને કાજ
 “મ્યુઝયમ” માટે ગળાવ્યો રે સાજ
 થયો જ્યારે સીવીલ સરવીસે ફેર
 ઉમ્મરની બાંધે આવ્યો રે કહેર
 તેનીસ બદલે બાવીસ રહ્યા
 જેથી મી. વાહાડીઆના ચાનસીસ ગયા
 લડીને જવાબ આપ્યો “દાદી” એ ઝટ
 વાહાડીઆની એમજ રહી ખટપટ
 મેળવ્યો રાજ્યથી એવો જવાબ
 કે સુચના વગર ન ફેરવશે લાભ
 નીબંધો વાંચ્યા અનેક જાતના
 પારસી રીવાજોના તેમાં હતા
 કીધાં એમ કામે અનેક વાર વાર
 દાદી ન આહે સ્વાર્થ પણ બાર
 લડત હીંદ “૩” માટે કીધી હતી
 જેમાંજ હીંદની હતી સુ ગતિ
 ખિલવણીએ માંગી રાજ્યની દાદ
 હીંદ “૩” ને ખિલવીને કરવાને શાદ
 વળી થઇ લડત હીંદના વૈધ કાજ
 હીંદના એ “દાદા” નો ગાળો અવાજ
 વેદકના કામે તો હીંદી સપુત
 રાખે છે શક્તિમાં ગુણનીજ ખુટ
 છે નાલાયક, થંડીમાં કરવાને કામ
 જેવું ત્યાં જોયે, નથી તેવું હામ
 આ માટે વીર પાછો લડવા ગયો
 સત્તાનુ ધ્યાન ખેતી ઉભો થયો

સીવીલ
 સરવીસની
 ઉમ્મરમાં ફેર.

હીંદી ૩ માટે
 પુકાર.

હીંદી વર્ધદની
 શક્તિ બાબે
 ટીકા તેનો
 દાદાનો રડ્યો

હાકેમ પર આ ચુકાદો, ગયો
“ દાદો ” આ તૌરે રાજી રહ્યો

૧૮૬૧

લંડને પારસીની વસતી વધી
તૈયારી કીધી ફંદની બધી
તે માટે ફંદનું એક ત્રણ કીધું
જેમાં તો દાદીએ વડપણ લીધું
ખંત અને જેહેમતે આ કામ પાર
કીધું, જે પારસીઓ માને આભાર
આ હીંગામ સાથેજ આવ્યો સેતમ

પ્રીન્સ
ઓલબર્ટનું
મરણ

રાજ્યની માતાપે ભારીરે ગમ
ખોહ્યો તે માતાએ પ્યારે પતિ
રાણીજીની થઈ ગમનાક ગતિ
પારસીઓ ત્યાનારે ભેગા થયા
“ગમે” ભાગ લેવાને સામેલ રહ્યા
લખ્યો દીલાસો સંભાળે ખાસ
દીલસોજ દેવાજ રાખી રે આસ
અરે માત માટે રે કો શું કરે !
દાદાર સામે શુ ટક્કર ધરે !

૧૮૬૪

મ્યુઝયમમાં શેઠ
જગનનાથનું
આવલુ-શેરીફની
સભા

વળી જ્યારે મુંબઈ ફર્યો જે વાર
હતી એક ફર્જ મુંબઈને દાર
હતુ એક યાદીને જળવવા કામ
જગન્નાથ શેઠનું ભલુ નેક નામ
મળી ત્યાં હતી નોંધ લેવા સભા
હતી ભેગા બળની ભલી દબ્બા !
સોચન કીધી એક આવલાંને કાજ
જેની વિરધ આવ્યો ઠાલી અવાજ
હતો તે અવાજ મી. મેકલીનનો
સામેલ હતો સાથ એનસટીનો
મ્યુઝમે આવલું ન મુંકવું કંઈ
દરખાસ્ત સામે આ બાજી થઈ

ધુળરો તો બળવાન થઇ ત્યાં રહ્યો
 બ્યારે સામે તો દાદો થયો
 આખેરે આપી વિરોધીને હાર
 દાદાની ઝહેમતે ફળ્યો સુ સાર
 પછીથી મેળવ્યું દાદાએ માન
 યુનીવરસીટી ફેલોનું તે સનમાન
 ભરાવી પોણા બે લાખની રકમ
 અર્ધ લાખથી પોતે આપી ન કમ
 મુંબઈના હાકેમને અરજી કીધી
 ઓછા રે વ્યાજની તકરાર વધી
 વ્યાજનીજ ફેલોશીપ કરવી હતી
 માણ ખલીફ માટે ઠરવી હતી
 પાર ન પડી કાંઈ આ યોજના
 તકરારે બહાલી ન આ સોચના
 સીવીલ બાબદ અધીકાર ફેરવ્યો સીવીલ કોડ
 દાદાએ દેખાડ્યો તેના રે તોડ
 પારસીને તે ફેર ન લાગુ પડે
 કાયદાને પાત્ર ન તે ફેર ઠડે
 રથપાવ્યું મંડલ લંડનની માંહે
 હીંદના સ્વાલ બાબે વિવાદ થાયે
 સંભાળે મંડળ સૌ હીંદી હક
 તકરાર કરવા લેવીરે તક
 જોન કોર્ડ સાહેબે વાંચ્યો નીબંધ
 દેશીથી ચઢતું છે અંગ્રેજી મન
 તે સામે વાંચીને ટાંક્યો રે હાલ
 શકિતમાં દેશીએ કીધીછ મલાલ
 વાંચ્યો રેસાલો બીજો જોરદાર
 અંગ્રેજ હકુમતે ફાયદા હઝાર
 કેળવાયતી દેશીઓ સીવીલ માહે
 કાયદો આપો કે દાખેલ થાય

માણ મવરનર
 જનરલ લોડ
 કેનીંગ ફેલોશીપ
 માટે

સીવીલ બાબદ

૧૮૬૫ લંડન,
 મંડલ સોસાયટી

૧૮૬૬

અથનોલોજીકલ
 સોસાયટીમાં
 વંચાયલા નીબંધો

દાદાને પર્સ	હીંદ દેશે નેહેરોનું કરવાને કામ દાદાએ માંગી રે સરકારી હામ વેલાયતની ચોઠી મુલાકાત વખત દાદાને મળ્યું મોટું માનખત હતી સાથ તેમાં નાદીર રકમ દાદાને માટે હતી જોકે કમ
લંડન સોસાયટી આવ આર્ટ્સ. મુખ્યની હાજરો	જતાં વાર વાંચી ગયો એક લેખ હીંદ દેશ કાળે સાચવ્યો ટેક વચનો અનેકોથી મન તર કરી હીંદની લડતોને ચાલુ ધરી લંડને આવ્યો ધરાની શાહ ત્યાં તર્ત કીધી એ પુતે નિગાહ દીધું ધડીને ત્યાં શાહાને માન જરથોસ્તીઓ પર થાય મહેરબાન !
૧૮૭૩	મહહારાવ રાજનો બન્યો વજીર વજીરાત પામે આ વિદ્વાન શીર કરોડોમાં આ એક “પહેલોજ નર” રહ્યો ને રહેશે “હીંદનોજ સર”
૧૮૭૫	મુખ્યમંત્રિમાં કો ૨ પો ૨ ૨ થ યો મ્યુનાંસીપાલે તે વર્ષ એક રહ્યો દેખાડી તે વખતે એક એવી ભુલ વીહારના વ્યાજનું તકરારી મુળ
૧૮૭૬ ઇશ્ટ ઇડયા એશોશીએશનની મુખ્યમંત્રી શાખામાં બાંચેલા નિખંધો તથા ૧૮૮૦ ફકાલ માટે	દેખાડયા ને ટાંકયા હીંદ બાંધના ચાલે કેવા હાલ ગરિબાંધના હીંદી દુકાળ માટે ક્યો રિપોર્ટ હીંદ દેશ ભોગવે છે કેવી રે ખોટ ! આ સાલે આવ્યો તે સ્વદેશ માહે દાદાની યાત્રી કમીશને જય ફરીને ચુંટાયો કર આપનારથી તણુ સાલ જગ્યા સાચવી હતી
૧૮૮૨ હંટરવાલી ફળવણી કમીશન ચાદ	

પછી હોંદ પુકારો રજુ ખી કીધા
તે કાજ પગળાં જખરદસ્ત લીધા
ને પરતાવ્યું માસીક અંગ્રેજીમાં
“ વોઇસ ઓફ ઇન્ડિયાની ” સતતારોમા

ભગર અને
ઉદવાડયા કેશ

દોખમાને ખાતર વઢવાઢ થયો
દાદાની પાસે લવાડ તે ગયો
કીધી રે દાદાએ ચોકાશી ખાસ
સાચ અને સાચેજ કીધી તપાસ
ધડ્યો તેનો સાર ખરા ન્યાય સાથ
ખરચો તો પડ્યો રે બન્નેને હાથ
ઉદવારેનો દાવો રદ તો ગયો
સખોરડીનેટ જડજના ધ્યાને રહ્યો
આ નેક વહાલા હાકેમ રીપનને કાજ
ફૂંડ ભેગું કરવાને કાઢ્યો અવાજ
આથી તે હાકેમે ખોલાવ્યો ખાસ
ઉપકાર ઉગાર્યો દાદાની પાસ
રાજ્યમાં મેળવ્યું દાદાએ પદ

૧૮૮૪ લોડ
રીપનની મુલાકાત
લોડ રે
ની કાઉનસીલમાં
અધીકાર

કાઉનસીલે, મેમખરની પામ્યો સનદ
સંતોષ આપ્યો રે આ કામનો
હુકમ જે મળ્યો, તે હાકેમનો
હતું નામ પ્યાર તે લોડ રે નું
દેણું રહ્યું હોંદને નામવરનું
મુંબઈ ટાઉન કાઉનસીલે પામ્યો પદ
મેટ્રીમોન્યલ કોર્ટની ઓળંગી હદ
મેળવ્યા એવા તો પદ સદ તાર
લખતાખી આવે કશો નહી પાર
પારલામેન્ટમાં બેઠકને મેળવવા હોંશ
કીધીરે દાદાએ ભારીજ સોંસ
ને જીત્યો ખરેખર હીમ્મત કરી
હોંદ મન ખુદિધની કીમ્મત ધરી

પારલામેન્ટમાં
હોંદની પહેલી
બેઠક

હોલખન શહેરની આ ચુંટણી હતી
 ખરેખર આ બેઠક દીલચુસ્ત હતી.
 ખુશાલી ફરી શરર શહેર ગામમાં
 જોમ આથી વધુરે હીંદ હાલમાં
 મેળવવા પામ્યો જીયાદત ને માન
 નોર્થપુક કલખ તો હતી મેહમાન !
 ને પ્રમુખે બેઠો હાકેમ રીપન
 ખીરાજ્યા હતા બહુ સુરા સજ્જન
 માન પત્ર મેળવ્યું લી. કલ્પથી
 વધતીજ દાદાની થઈ રે ગાત
 ફરી જ્યારે હીંદમાં આવ્યો રે નર
 પામ્યો તે ખીજી કોનગ્રેસનું સર
 જીખીલીનો જ્યારે થયો રે સગન
 માનપત્ર દેવાને રહ્યા મગન
 લઈ તે ગયો, એક પંજાબી સાથ
 રાણીજીને તે દીધું હાથોહાથ
 કીધા લખાણો ને વાંચ્યા વિષય
 દાદીએ ફેરવી જ્યાં જાયે જય
 કમીશન મળ્યું હીંદ નાણા સંબંધ
 તેમાં પણ ટાંક્યા ભારે નિયંધ
 તરજુમા ધર્મના હયાં ત્યાં કીધા
 દાદીએ સધળાંમાં શ્રમોજ લીધા
 ઉઠી આ પ્રસંગે નવી કાંઈ જંગ
 નડ્યો સોલસખરીને ચામડીનો રંગ
 ને કાળા માણસની ઉપમાં દીધી
 ન પોતાની ચામડીની ગીણતી લીધી
 આથી તો ભારે થઈ તકરાર
 ન લોડ મેળવ્યો, તેમાં કરાર
 આથી તો દેશીઓ પામ્યા અપમાન
 દાદા તો પામ્યા અતિ બહુ માન

બીજા મેળવવાને
 નિરાકુળ થયો
 પણ મતો
 ખરેખર પણ
 મેળવ્યા હતાં

બીજા કલખ-
 માં માનપત્ર
 ૧૮૮૬

ને ખાનાખી મળ્યા હરેક વાર વાર
 લોડે તો ખોહ્યા વકર ને બાર
 ને છપોખી અંગ્રેજ રહ્યો ખડુ
 વખોડ્યો બેડને સહ્યો ખડુ ।
 ક્રાનગ્રેસે મેળવ્યો દાદાએ ભાગ
 હીંદી કેશીગેટ તરીકેનો લાગ
 વળી એક સાલ બાદ ફાળ્યો ખરે
 પારલામંટે દાદો રે બેઠક ધરે
 શીન્સપરી ખાતેથી ચુટાયો તે
 હીંદને ખરેખર ઝલક ખડુ દે
 જીત્યો તે રાજ્યમાં બારી જગા
 “શિરન ન્યાયની ઝલકી ધમ”
 અખંડ હીંદ આથી તો ખુશી રહ્યો
 “શિરન સત ન્યાયનો” ઝરો વહ્યો
 હીંદે ખુશાલી અતી ખડુ વધી
 ખુશાલીમાં સૌ જાત સામેલ હતી
 “સર દીનસા પીતીતના” પ્રમુખ પદ ટળે
 દમામદાર મોભાંની મીટીંગ મળે
 પ્રગટ્યો હર્ષ આ શિરન કામનો
 કીરત વધ્યો, આ નેક નામનો
 આવ્યો તે સાલે, તે ક્રાનગ્રેસ કાજ
 હીંદે ખુશાલીનો ગાળ્યો રે ગાજ
 બેગા થઈ મળ્યા ટાઉન હાલમાં
 માન પત્રો દેવાને નેક ફાલના
 હતી માનપત્રોની સંખ્યા ધણી
 મેળવનારો હીંદી નઝરનો ધણી
 મુખ્ય કારપોરેશનનું હતું એક માન
 દેશ, પરદેશનો થયો દીલગ્ગન
 વેલાત પાછો જઈ તે ન બેસી રહ્યો
 સીવીલ પરીક્ષાનો એક તૌર કહ્યો

૧૮૯૧ લંડન
 આરોગ્યતા
 શાસ્ત્રની ક્રાનગ્રેસ

૧૮૯૩ માં
 પહેલી બેઠક

કે લેવી પરીક્ષા એઉ દેશમાં
 લડ્યો, તે હીમ્મતે આ કેશમાં
 “હીંદનો હરખ” ત્યાં પ્રદીત કીધો
 “હીંદે ધ્રિટન ન્યાય” વધાવી લીધો
 ચલાવી પછી હીંદ માટે લડત
 ખરચ કાપવાને દેખાડી અગત
 હીંદી સપુત માટે કીધી અરજ
 રાજ્યમાં, તેઓને છે રે ગરજ
 હીંદ, રાજ વહીવટે ના કેમ હોય
 કોણ ખરચમાંરે આંકોશ જોય ।
 એમન્ડમેન્ટ આ માટે મુક્યું હતું
 અસર તેની કરવા ન મુક્યું હતું
 તપાસ તેની કરવાને બહાલી મળી
 (મી.) ફાઉલરે બાલી નેમ એ બત્તી
 બાદશાહી કમીશન માટે વચન
 દીધું, કે એ કામે કરશે મથન
 ફરી ચુંટણીમાં તે હારી ગયો
 થોડામાં હીંદ લાભો ધારી ગયો
 ખાસ જે લડતો તે એવી હતી
 “હીંદની ધ્રિટિશ જેવી માંગી ગતિ
 રાજ્ય પતિનોજ હતો ઉદગાર
 તે સાચ પર છે હીંદ કારભાર
 રાણીજીથીજ તેનો મળ્યો છે હક
 જેમાં રહ્યો છે કશો નહી શક
 લશકરે જોડાન તેવું રહે
 “હીંદ ને ધ્રિટન કે, જુદા ન કહે”
 વખતની કદી પણ ગુમાવે નહી
 ચક્ષુ તે રાખે, અહીંથી તહીં
 શીદા દાદી નામો પે એવાં હતાં
 અગતના મકાનો તે નામે થતાં

તસવીર બુલંદ નરની તૈયાર થઇ
 ફ. ધનસ્વીટયુટની તે દેવાલે રહી
 પડી જાત જાતે એવીજ ટેવ
 માન્યો ખરેખરો લોક રક્ષી દેવ
 તારીફ વેળાયતે, થઇ પુર જોશ
 હરેક નાદે વખો ખરેખર હોંશ
 ઉજવતાં રહ્યાં સૌ તે “જન્મ દીન”
 વીરનું હેતવંતુ કેવું યકીન
 વગર સ્વાર્થ સાથે સેવા કરી
 જીંદગી ખરેખર હીંદને ધરી.
 હીમ્મત અને ખંત એમા રે પુર
 કામોની કિમ્મતે ખીલતુ રે તુર
 કરોડોને ખાતેર ઝહેમત કરી
 જીંદગીની ઝંઝાલે રહેમત ધરી
 હજારો વરસમાં થયો એક નર
 કરોડો થયા છે નિસાર તે ઉપર
 નવાજેશ મંડળીની આવી ખરી
 માનવંત પ્રમુખની પુરશી ધરી
 ખાવીસમી કોનગ્રેસની બેઠક ભરાઈ
 પ્રમુખપદે પાછી રે નેમનુક થઇ
 ને મેળવ્યા ફરતાંજ અંગ્રેજી માન
 ને ખાની ને પીનીનો ભારે દમામ
 અનેક એવી મંડળીઓ રહી મહેમાન
 દાદાની ઉપર ખરે કુરખાન
 હીંદના કીનારા પર પડ્યો રે પગ
 ખુશાલીમાં ગરકાવ હતું હીંદ જગ
 ને બાદશાહની માફક ઉત્સવ દીધો
 દેવતા સમાને વધાવી લીધો.
 કલમથી લખાશે ન સૌનો હરખ
 અજબેબ રંગમાં રહ્યા સૌ ગરક

૧૯૦૬ ઇ.સ.
 અમેરીકન
 નેશનલ
 એસોસિએશન

કુંડુખીને મળવા વેસાવે ગયા
વાદરાના લોકો તો હર્ષિત રહ્યા
ને દીધું રે માન ત્યાંની અનજીમને
હાહો તે લઈ ને નમે ને નમે
કોઈએ વધાવ્યા રે કુલોની સાથ
વધાવવા ઝવરાતે રાખી ન બાધ
બનારસની કાનગ્રેસતું મુખકું લીધું
સ્વરાજ્યતું રણસિંગકું કીધું
દીધોરે તે વારે એવો રે બોધ
કે “કરવી તે મેળવવા, જાનીજ શોધ”
દીધા કહેન એવા નરમ રસીક
કે “કરવી ન થેલી કદી રકજીક”
ને “એતખાર ચાહ્યો ધિર ન ન્યાયપર”
અભિલાષા ફળસે ખરે સરખસર
ને તેજ દાદ ધનસાધ દેશે ખરો
સાચી લડત માટે હીમ્મત ધરો
સદા તો કદી દુખ રહેતું નથી
ખરા શ્રમ વિના કોઈ દેતું નથી

(આખેર આશાયશ)

પ્રભુને પ્યારેજ હંડે ધરી
તર્ષાની તર્ષો ને આપે બરી
આવી ગયો વીર હયાં ને ત્યાં
કીરત તે પામી ગયો, સૌ જગા
ઉમરાવે, અદનાએ ચાહી ખરે
દુવાને આશિષ સીરે ધરે
રાજાઓને હાકેમો એ દીધો
આવઝર, માને વધાવી લીધો
રહ્યાં ન રંક ને રાય અંજાણ
કે “હીંદનો હતો આએ “પ્યાદોજ” જાન”

એકે ન મંડળ એવું હતું
 કે દાદાના માને ન મલકાઈ જતું
 કીધી રંજ ભારી આ પુતે ખરી
 ગયો, સૌને આશિષ દઈને મરી
 કીમતી આ સેવાથી કારેગ થઈ
 એકાંત વસ્યો તે વરસોવા જઈ
 ત્યાંથીએ દાયકાની ચક્ષુ ધરી
 સુ કહેનો દીધાં ફરી ફરી
 આહત ખી મેળવ્યો સૌસે ધણો
 કુરબાન કેવાં હતાં સૌ જણો
 માતાએ દીધો આ “ રૂડો સપુત ”
 અવતારે માનવ ! પણ ! “ દેવી સપુત ”
 ગતિ આર રાખી, વચન સાફ સાફ
 કામોએ દાખવ્યો તેને ર “ આખ ”
 અવતાર લીધો જે માણસ ખરે
 ફીરેશતાઈ ખસલતે કાર્યો કરે !
 તેનાજ પગળે ચાલોરે તમ
 હીંદે પમરસે ખુશીનોજ દમ
 કીધા રાજ મંડળ અને શહેર કાજ
 કામો રે વાજે ને ગાજે છે આજ
 ખુશામતની તેને ન ખાહેશ હતી
 કામોની “ સત્યેજ ખાપેશ ” હતી
 ગયો તો ગયો રે, ખરા દીલ સાથ
 ભીંડીથી સત્યે બધે બધા બાપ
 બચપણથી સાદો ને સાદો રહ્યો
 પણ હીંદે મુખ પર તે દાદો થયો
 વસીલો તો ભારી ભલો લાગવગ
 દાનાવ શત્રુથી રહ્યો અડગ
 પાખ્યો વડા ને વડીલોથી શાન
 પાખ્યો, તે “ બ્રિટિશ વલ્લ્લો ” માન

હોંદી દીશાઓ લીધે પ્યાર નામ
 જણ્યું ને જાણું છે “ દાદાનું હાથ ”
 આ અવની ઉપર તે બદન તો નથી
 ભલા રહી રહેશે “ મતિની ગતી ”
 દેશ સાથ પરદેશ ચોગી ગણું
 શીદ થઈ દાદાને સૌ કો નમે
 એલ. લ. ડી.ની ડીઝી મેળવી વળી
 સાથે “ વેલીગંડનની ” દુવા ભલી
 આ બહાલા રે લોડની હાજરીની માહે
 દાદાસે રૈયત અતી ખુશ થાય
 આ ઉમરાવ જાદાએ હર્ષનીજ સાથ
 મિત્રની પ્રિતીએ બાંધ્યો રે ગાંઠ
 ને ડીઝી એનાયત કરી ખુશ ખુશાલ
 ગાંધ આ દાદાનો કીર્તી મલાલ
 વડીલ, આ પિતા માટે ચાહો રે આજ
 પામી રહે “ રૂઠ ” “ સ્વર્ગનોજ સાજ ”
 તે દીદાર જોશે ન ક્યાંયે ફરો
 હૈડે તેના મહાન કાર્યો ધરો
 પમડાત દેવો “ ભલા ચારને ”
 સુખો મળે “ નેક શહેરચારને ”
 ગયો, આજ છે, “ અહુર દરબારમાં ”
 યાદી રહે આ જગત બારમાં
 અહુરા તુને સુખ દીધે ખરું
 “ મીનાઈ મઠનો ” દીન થયો સર !

તૈયાર થાય છે

મોહન માહાલ

યા

સંસાર કે સ્વપ્ન સિંગાર,

(પારસી સંસારી વાર્તા)

સંજાનનું સરજત

કવિતા અને સંગિત સાથે

તથા

સંગિતની શાસ્ત્ર નોટશન યાને વાજીંત્ર ગાઇડ.

કર્તા—“ હુરમોસ.”

આર્ટીસ્ટ, ડોન સ્ટુડ્યો.

ગાવાલ્યા તલાવ, મુંબાઇ.

“ ગોળવાલા ફોર્ટ ટ્યુશન ક્લાસ ”

અને “ ફોર્ટ મોડલ સ્કુલ ’ વિષે

કામ હિતકારી “ જામે-જમશેદ ” અને મુંબઈની સેન્ટ
જેવ્યર્સ કોલેજના માનવંત પ્રીનસીપલ રેવરંડ ફાધર એ. ગુડીયર
એસ. જી. ના મતો :—

I had the pleasure of visiting **Mr. Gol-
walla's “Fort Tuition Class”** and
was much struck with the evident interest
taken by the pupils in their work, a fact which
is eloquent in favour of the instruction that is
given them... Good work is done here and care
is given to each individual pupil.

(Sd.) **A. Goodier,**
Principal, St. Xavier's College.

Sept. 1st 1915.

“ ઈંગ્રેજ ભાષાથી બેનસીબ રહેલાં બાનુંઓ માટે દુક
વખતમાં ધરગતુ ઈંગ્રેજ શીખવાના ક્લાસો છે, જ્યાં મલાહજી
અંદાજ સાથે અનુભવી સ્ત્રી શીક્ષકો ગ્રેડયુએટો અંડર ગ્રેડયુ-
એટો મારફતે ઘણું ઘણું સંગીન શીક્ષણ આપવામાં આવે
છે.”—જામે જમશેદ, તા. ૦-૮-૧-૧૭.

**Exhibition of Indian Production held at
Town Hall—26 November 1917.**

હોંદી હુન્નરમંદીની અચ્છી પિછાણ
ધર સંસારને લગતી ચીજોમાં
૧૯૧૭ ના ટાઉન હોલમાં હોંદી પેદાયસના
પ્રદરશનમાં મળેલા ત્રણ ચાંદો
—એક સીલવર—બે બ્રોનઝ—

પૈસા ખરચી ખરી કીમ્મતના કામ સાથે ખરી કારીગરી
મેળવવાનું કુશળ ધામ. ફરનીયર, જ્વેલર, સ્ટેશનરી, તે લગતી
ચીજો ધર, ઓપીસ તથા મકાનોને માફક આવતું દરે
ડીઝાઇનનું ફરનીયર. એકજ ત્રાયલ ઓરડરથી અમારી સફાઈ
તથા ઉંચી કારીગરી સાબેત કરીયું.

માલિક--પ્રરામરોઝ એન્ડ સન્સ.

ગોવાલ્યા ટેન્ક રોડ,

મુંબઈ.

“ડાન ફાટોગ્રાફીક સ્ટુડીઓ.”

ફાટોગ્રાફીક આર્ટનો નાદર હુન્નર કરી બતાવવું
ઉંચું ખાતું.

આજ “નવ વર્ષ” થયા સ્થાપાયલા, ગોવાલીયા તલાવ ઉપર આવેલા “ડાન” સ્ટુડીઓમાં, ફાટોગ્રાફીક કામ ધણીજ સફાઈથી કરવામાં આવે છે તેમજ ખાસ “આરજેન્ટો તાઈપ” પ્રિન્ટીંગ પ્રોસેસથી પીકચરો છાપવામાં આવે છે.

ફાટોગ્રાફીક હુન્નર સમજદાર, તેમજ ખીન અનુભવીઓને, દરેક સલાહ અતિ નમનતાઈ સાથે પુરી પાડવામાં આવે છે અને આવશે. નાની, જુની સખીઓ ઉપરથી ધણાજ Brigh એનલાઈનમેન્ટો કરી આપવામાં ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત પીકચરોને અનુસરતી ફ્રેમો બનાવવા તરેહવાર જાતની ઓકની ફ્રેમો તૈયાર છે. એક પોસ્ટ કાર્ડ મલવાયા ધર બેઠા ફ્રેમના નમુના મોકલી ફ્રેમના ઓરડર લેવા તૈયાર રહીશું.

હમારે ત્યાં “હારમોન્યમ” બનાવવામાં આવે છે, જે હીંદી રૂતુને અનુસરતા તેમજ મધુર અવાજના ખાસ તૈયાર કરવામાં આવે છે.

જૂતા હારમોન્યમને રીપેર કરવાનું કામ ધણાજ કીફાયત બાવે તેમજ ખાત્રીદાર માલ મસાલો વાપરી બનાવ્યે છીયે.

“ડાન” સ્ટુડીઓના હુન્નરની ચિત્રમાળા જોવાની ટક ગુમાવશો નહીં.

હારમોન્યમ, તથા પીઆનો કમીશનથી વેચાવી આપીશું.

“ડાન”

ફાટોગ્રાફીક સ્ટુડીઓ,

ગોવાલીયા ટેન્ક--મુંબઈ.

જાપાનીસ હુન્નરનું
 મુંબઈનું જાણીતું લોકપ્રિય ધામ.
 એરીસ્ટોક્રેટિક અને ફેશનના શોખીનો

માટે
 મોહક અને મનોહરતાનો મહાવ
 સુંદર વેરાયટીઝ
 અને
 નાદર સીલેક્શન

ભાવ

કીકાયત

ક્રાઉન્ડ—એશો કંપની—હોરનબી રોડ.

આખખી
 દુન્યામાં
 લાયક રીતે વખખાયલું

સધગી

ખાખદોમાં સગવડ—
 તવંગર અને ગરીબને પેશ
 આવતું

જુદા જુદા શોખને ખરનું
 નમુનેદાર રથળ.

ખાતરી અને સચ્ચાઈ
 અમારી

ખાદેશ અને નેમ છે.

હુન્નર અને કળા
 સીકાઈ સાથે એપ્ટાઈ

નાદર નવાઈ
 નો

જંગી જમેસો.

ગ્રેશ અને ગેટઅપ

ફેશનની ફેનસી
 બેટની

દઝારો નવાઈઓ.

હુન્નર સાથે-સુંદરતા-સકાઈ અને સસતા ભાવ સાથનું

જાપાનીઝ ખજાર—

એશો કંપની,
 હોરનબી રોડ, -ક્રાઉન્ડ, મુંબઈ.

કર્તાનાં બીજાં પુસ્તકો.

“મિનોઘ મઝાહુ”-(પાક અપો જરથુસ્ત્ર તથા અહુરા
મઝદાની ભક્તિભાવના ગાયનો નોટશન સાથે) કીમત આના

“મધૂરિકા”-(યાને સુખોધ સંગિતની રંગીત રચના
તરંગુમા સાથે) કીમત આના ૧

“કયાની કિર્તન”- કીમત આના

“સગન સંગિત”-(નવજ્નેત, લગનના સર્વસગન, વરસ
ગાંઠ, તથા સુભ પ્રસંગના ગાયનો)-નોટશન સાથે-કીમત

“રેહુઅરે રોશની”-(અપો જરથુસ્ત્રનું જન્મ વૃત્તાંત, જેત
તથા સંગિત-નોટશન સાથે) કીમત આના ૮

“દાદારનું દાસ્તાન” કીમત આના ૨

“ભાવિક ભક્તિ” કીમત આના ૮

“મધૂરિકા” ના થોડાંક ગાયનોની નોટશનો “સગન
સંગિત” તથા “રેહુઅરે રોશની” માંથી મલશે.

તૈયાર થાય છે.

“મોહન મહાત્મ” યાને “સંસાર કે સ્વપ્ન સિંગાર”

અને “સંજાણુનું સરજત.”

“નસીબનો નાઝ” (કપડાંની બાંધબાંધ) ર. ૨

” (કાગવતી , ,) ર. ૧

આપડીઓ મેળવવાનું ઠેકાણું:—“દેવ” ફોનોગ્રાફી.

મુડયે, ગોવાડ્યા તેંક રોડ, મુંબાઈ, તથા

મેશર્સ બંગ્લીર કરાણીના છોકરાઓ, મીંઠ મુકાદમ, ત્રીપાડી,
ડી. લક્ષ્મીદાસ મુકસેલશે તથા નશરવાનજી નાથ ધોબીતલાવ, તથા
મંડપન મુક ડીપો, મેડો સ્કીત, મુંબાઈ.

